

Zbigniew Kowalczewski (1938–2018)

Zbigniew Kowalczewski (ryc. 1), urodzony 25 lutego 1938 r. w Łodzi, prawie całe życie spędził w Kielcach. Był synem Sylwestra – pedagoga, geografa i zasłużonego krajoznawcy oraz Eugenii – z domu Petri, pochodzącej z patriotycznej kresowej rodziny. Zbigniew, mający po wojnie problemy zdrowotne, początkowo przebywał w sanatorium w Rabszynie, następnie pobierał nauki w Kielcach – w Szkole Ćwiczeń przy Państwowym Liceum Pedagogicznym, a następnie w Liceum Ogólnokształcącym im. Stefana Żeromskiego, które ukończył w 1955 r., kiedy w programie nauczania jednym z odrębnych przedmiotów była geologia. I ten kierunek dalszej edukacji Zbyszek wybrał, wstępując na Wydział Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie specjalizował się w geologii podstawowej (ryc. 2). Studia ukończył w 1961 r. pracą dyplomową ze stratygrafii, napisaną pod kierunkiem prof. Henryka Makowskiego.

Pierwsze kroki geologiczne stawialiśmy jeszcze przed rozpoczęciem studiów, jako koledzy ze szkolnej ławy, poznając skały świętokrzyskiego dewonu, m.in. na kieleckiej Ślichowicy oraz checińskiej Zelejowej. Bliski, koleżeński kontakt od szkoły podstawowej, rozluźniony w latach studenckich odległością naszych ośrodków akademickich (Warszawa–Kraków), miał się odtworzyć we wrześniu 1961 r., gdy – zatrudnieni w nowym budynku Świętokrzyskiej Stacji Terenowej Instytutu Geologicznego – znaleźliśmy się w jednym pokoju, przydzieleni do zespołu „metalogenicznego”, kierowanego przez Zbigniewa Rubinowskiego. Problematyka badań, dotycząca metalogenezy trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich, była związana z terenową inwentaryzacją przejawów mineralizacji kruszcowej, którą zajmowaliśmy się głównie z Ludwikiem Lenartowiczem.

Ryc. 1. Zbigniew Kowalczewski – lata 70. XX w. Fot. T. Wróblewski

Zbyszek Kowalczewski zaś, pomagając nam, zgłębiał zawiłości regionalnej tektoniki. Jednocześnie penetrowaliśmy region, zbierając eksponaty do organizowanego w instytucie Muzeum Geologicznego. Wyniki badań Z. Rubinowskiego i trzech młodszych geologów zostały podsumowane w regionalnej monografii *Metalogeneza trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich*, opublikowanej w 1966 r., jako duża „poufna” praca Instytutu Geologicznego, a my staliśmy się jej współautorami („poufnymi”). Dodatkowym zaś efektem studiów tektonicznych Zbyszka Kowalczewskiego była odrębna publikacja o transwersalnych deformacjach świętokrzyskiego cokołu paleozoicznego, gdzie wyróżnił 11 elewacji.

W 1964 r. Zbigniew Kowalczewski zawarł związek małżeński, a w 1965 r. objął w instytucie funkcję kierownika Samodzielnej Pracowni Zdjęć Geologicznych. Nadzorował wówczas, prowadzoną przez kilku kartografów, realizację świętokrzyskich arkuszy *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski 1:50 000* oraz *Mapy Geologicznej Polski 1:200 000*. W latach 80. XX w. szczegółowe zdjęcie geologiczne pokryło już cały region. W 1982 r. został kierownikiem Zakładu Geologii Regionalnej, utworzonego w Oddziale Świętokrzyskim Instytutu Geologicznego (IG), a od 1986 r. całego Oddziału Świętokrzyskiego IG. Ta ostatnia Jego funkcja w 1987 r. została podniesiona do rangi dyrektora Oddziału Świętokrzyskiego Państwowego Instytutu

Ryc. 2. Student Zbyszek Kowalczewski w Górach Świętokrzyskich (wrzesień 1958 r.). Fot. T. Wróblewski

Geologicznego (PIG), którą sprawował do przejścia na emeryturę w 2006 r.

Naukowe zainteresowania Zbigniewa Kowalczewskiego koncentrowały się na tektonice Gór Świętokrzyskich i ich magmatyzmie, a początkowo także na związanej z nim mineralizacji, dotyczyły również osadów starszego paleozoiku, szczególnie kambru. W rozprawie doktorskiej pt. *Pozycja geologiczno-strukturalna magmatyzmu świętokrzyskiego w świetle wyników ostatnich badań geologicznych* ukazał w 1972 r. relacje między diastrofizmem a przejawami wulkanizmu paleozoicznego i kenozoicznego. Publikował prace dotyczące problematyki historycznego górnictwa kruszcowego, m.in. zredagował materiały z sesji naukowej *Dzieje i technika świętokrzyskiego górnictwa i hutnictwa kruszcowego*. Jego badania magmatyzmu zaowocowały rozpoznaniem, za pomocą prac geofizycznych i wierceń, intruzji magmowej diabazów Janowic–Milejowic w północno-wschodniej części Gór Świętokrzyskich oraz uszczegółowieniem warunków występowania, morfologii i genezy intruzji diabazów bardziańskich w rejonie Prągowca. Interesował się też procesami krasowymi. W listopadzie 1973 r. w Jaworzni k. Kielc wspólnie odkryliśmy jaskinię – nazwaną przez nas Chelosiową Jamą – i eksplorowaliśmy jej wstępną część. Już wówczas mieliśmy świadomość, że jest największą jaskinią w Górach Świętokrzyskich, nie przeczuwając, że po latach stanie się najdłuższym, poza Tatrami, systemem krasowym w Polsce.

W latach 80. XX w. z inicjatywy Zbyszka powstał zespół badawczy, który – w kontekście potencjalnej mineralizacji – rozpoznał otworami wiertniczymi profile skał środkowego dewonu i górnego permu w zachodniej części świętokrzyskiego paleozoiku. Stwierdzono wówczas okruszcowanie miedzią i innymi siarczkami w osadach cechsztynu zatoki kajetanowskiej oraz występowanie mineralizacji kruszcowej w pakiecie skał niższego eiflu. Zbigniew Kowalczewski uporządkował litostratygrafię przybrzeżnych stref sedymentacji cechsztynu i wykazał, że w Górach Świętokrzyskich występują dwa poziomy skał węglanowych: wapień cechsztyński i dolomit płytowy, a seria klastyczno-siarczanowa powstała w cyklu werra (PZ1), a nie – jak wcześniej sądzono – w cyklu strassfurt (PZ2).

W latach 90. badano wgłębną budowę geologiczną dalekiego, północno-zachodniego obrzeżenia świętokrzyskiego trzonu paleozoicznego. Wykonane profile sejsmiczne i trzy wiercenia o głębokości rzędu 3000 m pozwoliły Z. Kowalczewskiemu dowieść obecności wgłębnych rozłamów, biegnących w kierunku NW-SE, o zrzutach ok. 1000 m, oraz istnienia na granicy regionu świętokrzyskiego głębokiego, pogrzebanego rowu tektonicznego, analogicznego do rowu lubelskiego. Geologiczne badania dr. Zbigniewa Kowalczewskiego były też poświęcone skałom kambru, zarówno występującym na powierzchni w regionie łysogórskim (Pasma Masłowskie, Łysogóry), jak i w kieleckim (Pasma Posłowickie, Straszniów), a także w nawiercanych podłożach: niecki nidziańskiej, regionu śląsko-krakowskiego i Karpat. Problematyka ta stała się przedmiotem rozprawy habilitacyjnej Z. Kowalczewskiego, pt. *Grubookruchowe skały kambru na środkowym południu Polski (litostratygrafia, tektonika, paleogeografia)*, obronionej w 1990 r.

W 1991 r. dr hab. Zbigniew Kowalczewski został powołany na stanowisko docenta PIG. W latach 1990–1992 oraz 1996–2000 był członkiem Komitetu Nauk Geologicznych PAN, a w latach 1981–2006 członkiem Rady Naukowej PIG, w której przez cztery kadencje kierował Komisją Nauki. Współpracował też z prof. Jerzym Znosko, opracowującym kolejną wersję *Mapy Tektonicznej Polski* dla edycji *Mapy Tektonicznej Europy 1: 1 000 000* oraz *Atlasu Tektoniczny Polski 1 : 500 000*.

Pozostawił duży dorobek twórczy – ponad 150 prac publikowanych i liczne opracowania archiwalne. Kilkadziesiąt z nich powstało we współpracy z innymi specjalistami, dobrze świadcząc o Jego dużych umiejętnościach organizacji działań zespołowych.

Zbigniew Kowalczewski obok pracy naukowej czynnie zajmował się edukacją geologiczną, początkowo w kieleckim Studium Nauczycielskim i Technikum Geologicznym. W latach 1975–1997 był nauczycielem akademickim na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym kieleckiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej [obecnie Uniwersytet Jana Kochanowskiego], a od 1998 do 2014 r. jako profesor nadzwyczajny Wszechnicy Świętokrzyskiej prowadził wykłady z krajoznawstwa na Wydziale Wychowania Fizycznego i Turystyki. Wypromował także dwóch doktorów z Oddziału Świętokrzyskiego PIG: Zbigniewa Szczepanika i Sylwestra Salwę.

Działalność Z. Kowalczewskiego w społecznym ruchu naukowym koncentrowała się w PTG i Kieleckim Towarzystwie Naukowym (KTN). Miał udział w organizacji trzech zjazdów naukowych PTG w Górach Świętokrzyskich i prowadził na nich wycieczki terenowe. W KTN współtworzył Sekcję Geologiczno-Geograficzną, kierując nią w latach 1968–1976. Był powoływany na członka Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody i późniejszej Regionalnej Rady Ochrony Przyrody w Kielcach – w latach 2005–2010 pełnił funkcję jej przewodniczącego. Jako dyrektor Oddziału Świętokrzyskiego PIG współpracował z państwową administracją geologiczną. Wraz z Kieleckim Centrum Targowym współorganizował kolejne edycje Międzynarodowych Targów Kamienia i Maszyn Kamieniarskich INTERKAMIEN oraz towarzyszące im konferencje naukowe. Zapewniał także udział geologów w odbywających się od 2000 r. Kieleckich Festiwalach Nauki. Był też jednym z członków założycieli (w 1992 r.) Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Narodowego w Kielcach i przez 11 lat piastował funkcję jego prezesa.

Za długoletnią pracę i wybitne osiągnięcia naukowe został wyróżniony Honorową Złotą Odznaką Państwowego Instytutu Geologicznego oraz odznaczeniami resortowymi i państwowymi, m.in.: Złotą Odznaką *Zasłużony dla Polskiej Geologii*, Złotą Odznaką *Za zasługi dla Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej* i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Zbigniew Kowalczewski – wybitny badacz świętokrzyskiego górotworu oraz geolog dydaktyk – przez prawie całe swe życie mocno związany z Kielcami i regionem, w ostatnich latach wraz z żoną Małgorzatą przeniósł się do Warszawy, gdzie mieszkają ich dzieci i wnuki. Tam zmarł 20 grudnia 2018 r. Spoczął w ziemi świętokrzyskiej w rodzinnym grobowcu na kieleckim Starym Cmentarzu.

Tymoteusz Wróblewski